

Emne: **TEKSTLIG KOHÆSION og KOHÆRENS**

version opd/prt 2011-09-07

Teori:

KOHÆSION / KOHÆRENS

Introduktion

Begreberne 'kohæSION' og 'kohæRENS' bruges i dansk bl. a. indenfor den sproglige analyse af tekster, og i den anvendelse kommer de fra engelsk "cohesion" og "coherence". De tilskrives normalt M. A. K. Halliday og hans kone R. Hasan og det er dem der har givet den formodentlig klareste udredning af hvorledes begreberne kan bruges i tekstbeskrivelse. Imidlertid er heller ikke de helt klare mht. hvornår der tales om brugen af ord til at skabe sammenhæng i teksten eller der tales om hvorledes ords og sætningers ofte underforståede betydninger skaber sammenhængen. De teoretiske uklarheder har medført at mange har blandet sig i diskussionen om hvad kohæSION og kohæRENS "egentlig er", og det har ofte ført til flere uklarheder. En udvej vil være at foreslå en operationel definition, dvs en definition der giver en anvisning på hvorledes man finder frem til de elementer i teksten som fungerer kohæSivt og kohæRENSskabende:

KOHÆSION: sætningskoblinger der fungerer således at nabosætninger bliver bundet sammen (dvs kohæSION er sætningssammenbinding).

KOHÆRENS: sætningsforankringer der gennem brug af ord og ordforbindelser fungerer således at sætninger der står længere fra hinanden (dvs. ikke-nabosætninger) opfattes som forbundne og derfor indgående i en tekstsammenhæng.

*****Ekskurs**

Det foreslås af nogle, bl. a. Halliday, at også sætningernes egne indre opbygning er et spørgsmål om kohæSION, altså om 'sætninger hænger grammatisk godt sammen', men der er flere problemer i at se det på den måde:

* De fleste der har fx dansk som modersmål laver normalt ikke sætninger der ikke 'hænger grammatisk godt sammen'.

* Selv sætninger der ‘hænger grammatisk godt sammen’ kan være fuldstændigt ubegribelige.

* At sætninger ‘hænger grammatisk godt sammen’ bør ikke være et kvalitetskriterium i sig selv da netop brud på det grammatiske kan være en ønskelig effekt i fx poesi og lyrik.

Man kan derfor skille sætningers egenskaber ud fra spørgsmålet om hvorledes de bindes sammen (kohæsion) og hvad angår sætningers indre opbygning tale om der større eller mindre PRÆCISION. Om virkelige sætninger så er præcise eller ikke, er så et spørgsmål om hvad taleren eller skriveren har til hensigt eller evt. (ikke) behersker.***

BEM: Ord og sætninger er grammatiske enheder. I tekster skilles tekstens ord normalt fra hinanden i større tekstdele med tegn som fx komma og punktum. Et stykke tekst fra punktum (eller stort bogstav) til et punktum kaldes ofte en PERIODE, og sådan en vil normalt ‘bestå af’ én eller flere sætninger. MEN: en sætning er altså ikke det samme som en periode.

Hvis kohæsion så er sætningskobling(er) mellem nabosætninger så kan den slags fungere på forskellige måder:

(1) Ved hjælp af særligt sammenbindende ord der oftest står først i sætningerne, fx bindeord som *og, men, eller, samt*, eller ord ord som fungerer som bindeled, fx *som, der, hvem, hvilke*. I så fald er sætningskoblingen KONJUNKTIONAL.

(2) Ved hjælp af de ord og ordforbindelser som står inde i sætningen og som henviser til enten den foregående eller den efterfølgende sætning. Alle ord og ordforbindelser kan fungere på den måde og man kan derfor sige at koblingen kan være enten NOMINAL, VERBAL eller ADVERBIEL. Hvis ordet peger tilbage til den foregående sætning kalder man det en ANAFOR mens hvis det peger fremad til den efterfølgende sætning kalder man det en KATAFOR. Man skal lægge mærke til at både nominale og adverbielle led i sætninger kan fungere som konjunktionelle led (som under (1)).

***Eksempler og analyse

Peter slog hunden. Han skal have nogle bank.

Her kunne man forestille sig den mulighed at det er hunden der henvises til med ordet *hans*, men det ville forudsætte en KONTEKST (ved hvilket der i denne sammenhæng kun forstås en større tekst som de her to sætninger indgår i) hvor det gøres klart at hunden normalt omtales som *han*. I vores standardunivers – som er det der opbygger vores forventninger til hvad ord betyder – bruges ordet *hans* således kun om *Peter*. Ordet *hans* viser altså anaforisk tilbage til *Peter*, og det gør det ved at bruge et

pronomen, dvs et ord som er mere generelt (dvs kan bruges om ca halvdelen af menneskeheden) og er meget mere abstrakt (dvs har et meget mere ubestemt betydningsindhold) end ordet *Peter*. Pronominet gør at den anatoriske kobling bliver nominal (pronominer er også nominer [slå op i grammatikken]). Vi kan nu sætte et rigtigt koblingsord ind:

Peter slog hunden. Derfor skal han have nogle bank.

Ordet *derfor* er egentligt et adverbium, og det er det stadigvæk her, men det fungerer her som om det var en konjunktion, og derfor bliver den anatoriske kobling her konjunktionel. Den får også en anden mening idet den ikke peger på et bestemt ord i den foregående sætning men på hele sætningens indhold. Læg mærke til at denne her tekststump ikke siger noget om hvorfor dette 'at slå nogen' skal føre til at man skal have nogle bank. For at finde ud af det skal der findes en mere omfattende tekst – en kontekst – som i givet fald giver baggrunden for tankegangen. Vi kan nu bytte om på ordene:

Han skal have nogle bank. (, for) Peter har slået hunden.

Som tekst ser det lidt akavet ud men man kan forestille sig en lille pause mellem sætningerne samt en bestemt tonegang i udtalen, og så er det hvad folk faktisk går og siger. Pronominet *han* peger så frem til Peter i den efterfølgende sætning og sætningskoblingen bliver så kataforisk.***

Hvis man nu kombinerer mulighederne for valg af konjunktionale, nominale, verbale og adverbielle koblinger med om de peger tilbage eller fremad så får man et større antal muligheder i den enkelte tekst, og den bedste måde at lære de nævnte kategorier på er at analysere forekomsten i virkelige tekster; og erkende at det ikke altid er lige let at kategorisere tilfældene.

I litterære tekster er det ét af forfatterens virkemidler – som fortælle teknik – at veksle mellem forskellige former for sætningskoblinger, evt gennem at udelade flest mulige koblinger således at det overlades til læseren at sætte det ind som åbentlyst mangler. Der er her mulighed for fortolkning — og overfortolkning.

Hvis så kohærens er sætningsforankringer der skaber forbindelser mellem sætninger længere fra hinanden så kan den slags (næsten) kun fungere på én måde:

(0) Ved hjælp af genoptagelse af hvad man kan kalde de 'abstrakte' ordbogsord som de enkelte tekstord i teksten er manifestationer af.

BEM: Det er ikke helt så enkelt som det lyder for mens det er ret indlysende hvad tekstord er for noget – for den kan vi jo se i teksten som bogstaver med blanktegn imellem – så er det mere

indviklet at sige noget klart om hvad 'abstrakte ord' er for noget, endsige hvor sådan nogle befinder sig.

***Eksempler og analyse

I praksis kan vi oftest umiddelbart finde de genoptagne ord:

[1.] Peter **slog hunden**. [2.] Han skal have bank. [3.] En **hund** skal man ikke **slå**.

her er det dels ordet -hund-en- i henholdsvis bestemt (*hunden*) og ubestemt (*en hund*) form og dels ordet -slå- som henholdsvis præteritum (*slog*) og infinitiv (*slå*) der findes i to udgaver: den første i sætning nr. 1 – her som periode [1.] – og den anden i sætning nr. 3 – her som periode [3.]; dvs ordene bliver (ikke gentaget hvilket ville sige at de om igen i samme form som fx *hund ... hund* men netop genoptaget.***

Da tekster kan være længere eller kortere kan man tale om LOKAL KOHÆRENS når det drejer sig om tekstens mindre dele som fx tekstafsnit overfor hvad man kan kalde GLOBAL KOHÆRENS når det drejer sig om hele teksten eller evt hele kapitler. De to begreber skal opfattes – ikke som modsætninger men – som yderpunkter på en akse med alle mulige mellemværdier. Det er kohærensens der opbygger tekstens FREMSTILLING af TEMA og de EMNER som temaet (eller temaerne) er bygget op af og tillige fremstillingen af det evt. BUDSKAB som er tekstens ærinde, men hvor de her sidst nævnte elementer oftest skal bæres frem af den globale kohærens så repræsenterer den lokale kohærens i højere grad hvad man kan kalde den mere detaljerede TANKEGANG, det enkelte FORLØB i form af SITUATIONER og SCENARIER eller dele af FORTÆLLING; hvilket alt sammen ingår i den overordnede struktur som man kan kalde tekstens KOMPOSITION.

Et spørgsmål kan her være om hvad en genoptagelse er, hvis man er i tvivl:

Der var blomster i vinduet. Her stod der pelagonier og dér stod der iris. Et sted var der et appelsintræ, men andre vækster var der ikke.

Der er ingen tvivl om at ordene fra 'blomsterverdenen' har noget med hinanden at gøre og at de i en vis udstrækning fungerer kohæsivt – dvs de hjælper med til at binde nabosætningerne sammen – men er det kohærensskabende i form af genoptagelse? Svaret kan ikke findes uden en klargøring af hvorledes tekster behandler temaer og emner.

Et tema kan siges at være noget overordnet mens et emne er noget mere underordnet; begge dele omhandlende forhold i vores verden. Der er altså ikke tale om faste begreber som kan defineres klart men må anvendes på en fornuftig måde i det enkelte tilfælde, men de kan begge opstå på to måder: enten "naturligt" ved at noget hører

sammen ude i den naturlige verden, herunder den “naturlige” kultur. Fx kan ‘biler’ være et “naturligt” tema fordi alt hvad der har med biler at gøre “naturligt” hænger sammen i vores verden; og hvis talen er om trafikpolitik så kan ‘biler’ være et af emnerne. Det kan også lade sig gøre at opfinde et tema eller emne, selvom det måske forekommer alle mennesker lige indlysende. Fx kan “kønspolitik” blive et hedt tema eller emne, men ikke alle er lige enige om hvad det handler om; eller om det overhovedet “findes”.

Et tema og emnerne for en tekst bestemmer i et vist omfang hvilke ord der bliver brugt i teksten. Vi er nødt til at blive sporet ind på hvad teksten drejer sig om ved at bruge de ord der henviser til “sagen” ude i verden, men en masse andre og mere almene ord kan bruges til at sige noget om hvad det drejer sig om. I hele tekstens forløb.

Lad os nu vende tilbage til eksemplet fra før:

Der var blomster i vinduet. Her stod der pelagonier og dér stod der iris. Et sted var der et appelsintræ, men andre vækster var der ikke.

Temaet for denne korte ikke-fortælling er indlysende nok noget med blomster og andre planter. Det kan ses af forekomsten af de ord der betegner den slags, og de andre ord siger så noget om de her blomster og planter. Men – for at vende tilbage til spørgsmålet ovenfor (fungerer “blomsterordene” kohærenskskabende i form af genoptagelse?) så et svaret nu at det gør de ikke. Det er ikke “samme abstrakte ord” der tages op igen. Den pågældende ordfordeling danner derimod et ordmønster i hvilket ordene tilhører samme “naturlige” del af verden: ‘blomsterverdenen’ i bred forstand. De til ordene hørende begreber indgår tilsvarende i et begrebsmønster der kan være ordnet på to måder:

- (a) logisk, dvs de indgår i et begrebshierarki,
- (b) associativt, dvs de er sat i forbindelse med hinanden af andre grunde.

“Blomsterordene” i “blomsterfortællingen” her indgår i et begrebshierarki fordi ‘pelagonier’ og ‘iris’ er underbegreber under ‘blomster’ mens ‘appelsintræ’ er sidebegreb (sådan cirka) til ‘blomster’ og ‘vækster’ er et svenskpræget ord for hvad vi kalder ‘planter’, som altså er overbegreb over det hele. Men hvis nogen kommer til at tænke på ‘iris’ fordi en fjern slægtning fik foræret blomster en dag, så er den tankeforbindelse ikke begrebshierarkisk men blot en association man fik.

I tekster bruger skriveren begge dele; logiske forbindelser af nødvendighed for at blive forstået og associative forbindelser for at ... ? Blot gælder den regel at associationer skal være mere almene jo flere læsere der er – og i sidste ende har vi

danskere fælles kulturelle associationsmønstre – og kan være stadigt mere individuelt orienterede jo færre læsere der er.

Men uanset hvad, så skaber

kohæsion

kohærens

logik/association

tilsammen det større eller mindre tekstunivers som præsenteres for læseren.

NOTATION:

-ord-

“abstrakt” (ordbogs)ord

‘ord’

begreb / ordbetydning

“ord”

citatorord ell. ord med flertydig betydning

ORD

teoretisk (teknisk) ord